

through the ambivalence of the city and its outskirts, fundamental disagreements over the prevailing higher authority – the magicians or priesthood.

Key words: city, the Middle Ages, Christianity, paganism, Raisa Ivanchenko.

ТАИСА ЛИТВИНЧУК

г. Киев

ЯЗЫЧЕСКИЙ И ХРИСТИНСКИЙ ДИСКУРСЫ И ОБРАЗ СРЕДНЕВЕКОВОГО ГОРОДА В ТВОРЧЕСТВЕ РАИСЫ ИВАНЧЕНКО («ПРЕДАТЕЛЬСТВО, ИЛИ КАК СТАТЬ ВЛАСТЕЛИНОМ» И «ЯД ДЛЯ КНЯГИНИ»)

Статья посвящена изучению особенностей языческого и христианского дискурсов в условиях становления и функционирования средневекового города в исторических романах «Предательство, или Как стать властелином» и «Яд для княгини» Раисы Иванченко. Определено, что языческий способ постижения действительности воплощается в изображении волхвов, локуса языческих капища и символичностью вложенных в их смыслов, которые представляют городское пространство. В то же время сосуществование веры предков и христианства в творчестве Р. Иванченко реализуется в воспроизведении изменений сознания горожан – одновременной мольбе языческим и христианским богам. Прослежено, что трудности в сосуществовании обоих верований на государственном уровне представлены автором с помощью амбивалентности города и его окрестностей, принципиальные расхождения в отношении определяющей высшей силы – волхвов или священнослужителей.

Ключевые слова: город, Средневековье, христианство, язычество, Р. Иванченко.

Стаття надійшла до редколегії 13.04.2018

УДК 821.161.2

ОЛЕСЯ МІНЕНКО, ЯНА СНІСАРЕНКО

м. Черкаси

alesyaminenko@ukr.net

НАЦІЄТВОРЧИЙ МОТИВ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ФРАНКА ТВОРІВ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА

У статті описано націєтворчий мотив у перекладацькій діяльності Івана Франка творів Вільяма Шекспіра. Було виявлено основні риси інтерпретаційних доміант художнього перекладу українського письменника. З'ясовано теоретичні аспекти художнього перекладу як форми міжлітературних зв'язків. Переклад є одним із важливих способів входження твору у «чуже» середовище, оскільки він, у порівнянні з іншими видами рецепції, дозволяє іншомовному читачу ознайомитися з текстом твору. Порівняно з оригіналом художнього перекладний твір має яскраво виражені особливості. До його специфічних рис належать: вторинність, тобто залежність від об'єкта перекладу, своєрідність комунікативної моделі (автор – перекладач – читач), багатоваріантність реалізації (оригінал дає поштовх до численних перекладів).

Ключові слова: переклад, твір, рецепція, письменник, текст, література.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного літературознавства у працях, які досліджують рецепцію, порушуються питання вивчення особливостей розвитку національної художньої системи у зв'язку з перекладом іншомовних творів і їх «життям» в іншій культурі. Про це доречно говорити, вивчаючи літературу XIX століття, оскільки для цього періоду характерні світоглядно-філософські та образ-

ні трансформації, що спричинилися до оновлення художньої свідомості в Україні.

Метою статті є визначити націєтворчий мотив у перекладах творів Шекспіра українським письменником Іваном Франком.

Рецепція художнього перекладу текстів становить складну перекладацьку проблему, яка впливає на адекватність сприйняття і визнання письменника в іншомовному культурному

середовищі. Застосування сучасних рецептивних методологій літературної компаративістики уможливорює погляд на постать Шекспіра, чия творчість мала вплив на формування особливих підходів до перекладу його творів в Україні XIX ст.

Творча спадщина англійського поета стала відома українському читачу вже на початку XIX ст. Така пізня поява перекладів В. Шекспіра в Україні українською мовою була викликана відсутністю тісних контактних зв'язків України і Англії у першій половині XIX століття. Їх уповільнювала також і відсутність особливого перекладацького підходу, який на той час ще не був до кінця сформований.

За останні декілька років з'явилася низка праць, у фокусі вивчення яких постають проблеми культурних трансформацій Шекспіра у глобальну епоху, причому визначальним моментом у них виявляється саме компаративна складова. З цього приводу, слід згадати працю Г. Коурсена «Перекладений Шекспір: похідні в кіно і на телебаченні» (2005), у якій акцентовано увагу на американізації англійського драматурга, що призводить до суперечливих наслідків, що супроводжуються такими явищами як його «комерціалізація», «жаргонізація» авторського тексту.

І. Лімборський виокремлює специфічні проблеми, що пов'язані з глобальними трансформаціями постаті Шекспіра. В основі цих підходів – бажання не стільки нової інтерпретації його творчості, скільки прагнення з позиції сучасності, тобто «перепрочитати» в компаративному ключі Шекспіровий текст у складній взаємодії з історичним контекстом XVI–XVII ст. з метою з'ясування того, наскільки цей твір було сприйнято у постсучасній глобальній свідомості [6, 70].

Важливо також окреслити концептуальні засади в системі художнього мислення Івана Франка, які визначають і особливості рецепції творів Шекспіра. Передовсім слід наголосити про націєтворчий мотив в українського письменника, який реалізовано через переклади, і в літературознавчих розвідках. Сам він визначає особливість свого творчого методу, як такий, що, «перевдягнений в шати іншої мови», але взятий у дослівності традиційний образ.

У потоці тогочасних шукань теоретичного підґрунтя для зміцнення інтернаціональних літературних зв'язків О. Кундзіч звертає увагу на таку думку І. Франка: перекладна література – це рівноцінна частина національного письменства [5, 185]. Але якщо І. Франко зосереджувався на тих позитивах, які переклади можуть дати національній мові та культурі, то О. Кундзіч говорить про наближення до світового контексту через переклади шедеврів українською мовою. Таке наближення може видатися неповним, оскільки замовчується факт перекладу українських творів іноземними мовами. Однак прирівнювання рідномовної літератури до світових зразків найвищого рівня вже мало велике значення [5, 186]. Перекладацька спадщина І. Франка цікавила багатьох науковців, але на сьогодні залишається чимало питань у її вивченні. Різні обставини та епохи порізно стимулювали франкознавчі студії.

І. Франко називав переклад націєтворчим чинником, що утверджує націю, ставить український народ на рівень європейських націй: «Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинялися до ширення просвіти та підіймання загального рівня культури. Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства» [7, т. 39: 7].

І. Франко завжди був одним з найбільших поціновувачів творчості Шекспіра. Він надзвичайно уважно та ретельно досліджував українські та іноземні переклади великого англійця та не втомлювався писати як похвальні, так і критичні відгуки про них. Не дивно, що саме його рецепція Шекспіра і його переклади є непересічними та визнаними.

Протягом усього свого творчого шляху Франко неодноразово повертався до питання про необхідність видання творів Шекспіра українською мовою. Н. Ануфрієва зазначає, що переклад творів англійського генія українською мовою виконував не лише

інформаційну функцію, але й функцію націєтворчу, оскільки він допомагав утверджувати ідею можливості прямих культурних зв'язків між українцями та іноземцями, а відтак й ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами [1, 42].

Водночас М. Зеров акцентував свою увагу саме на формотворчій функції перекладів творів Шекспіра для української мови, і цим він прагнув показати вплив перекладної літератури на розвиток мови. Передусім науковець наголошував на правильному розумінні світогляду оригінального автора при перекладі, а це зумовлено такими причинами:

- правильне розуміння оригіналу є необхідною передумовою вірного перекладу твору, що відіграє важливу роль для розуміння соціального аспекту;
- поверхове розуміння світогляду оригінального автора може спричинити неправильний підбір текстів для перекладу, а звідси і неправильне тлумачення поглядів автора цільовим читачем;
- сприйняття поезії цільовим читачем часто залежить від правильного розміщення творів у збірці перекладів, оскільки відбувається еволюція думки, образу чи світогляду з вірша у вірш, тому важливою є цілісність їх подання, чи принаймні їх правильний розподіл, що теж цілковито залежить від правильного розуміння перекладачем позиції автора оригіналу [4, 462].

Перекладаючи твори Шекспіра, І. Франко дотримувався тих вимог до перекладів, які письменник склав самостійно. М. Шаповалова у монографії «Шекспір в українській літературі» впровадила ці правила в таку систему:

- 1) відтворення оригіналу в усій повноті його змісту;
- 2) глибоке ознайомлення з творчістю Шекспіра, що дозволяє досить точно передати його думку;
- 3) досконале володіння двома мовами: мовою оригіналу та рідною мовою;
- 4) прагнення до цілковитої ясності у передачі змісту;
- 5) точне збереження форми;
- 6) прагнення до відтворення всіх тонкощів шекспірівського стилю [11, 116].

Однак щодо останнього пункту, то І. Франко застерігав проти тих випадків, коли в жертву формі приноситься вірність і

повнота в перекладі змісту, оскільки деколи буває неможливим, перекладаючи з англійської мови на українську, увібрати «один вірш» Шекспіра в «один свій» [8, 379]. В українській мові синтаксичні та морфологічні аспекти рівноцінні, а в англійській, що характерно для аналітичної мови, відносини між словами виражаються, в основному, порядком слів, тобто синтаксичними засобами, оскільки морфологічний початок грає підлеглу роль і через це часто зумовлює труднощі при перекладі. Складнощі перекладів творів також пов'язані з тим, щоб донести до реципієнта свій переклад оригіналу та якомога досконаліше передати художній світ автора.

Так, у сонеті 143 образ коханої переданий художніми порівняннями, який пов'язаний із побутовою картиною світу:

*Lo, as a careful housewife runs to catch
One of her feathered creatures broke away,
Sets down her babe and makes all swift dispatch
In pursuit of the thing she would have stay,
Whilst her neglected child holds her in chase,
Cries to catch her whose busy care is bent
To follow that which flies before her face...*
[12, 171].

Звернімося до перекладу цього уривка Франком:

*Як господиня дбала без упину
Слідить курчатко, що втекло від хати,
Свою на землю посадить дитину,
Сама ж курчатка побіжить шукати;*

*А тим часом дитя кричить і плаче
І все за нею кличе: «Мамо, мамо!» –
Вона ж нічого не вчува, не баче,
Поки курчатка не знайде ... [9, 344].*

Слід звернути увагу на те, що І. Франко такі англійські слова, як «feathered creatures», «babe», які дослівно перекладаються як «пернаті істоти», «дитя», перекладає одним словом «курчатко», що підкреслено не відповідає оригіналу. За словами І. Франка, справжній поет веде увагу читача від звичайних до незвичайних асоціацій [10, 68]. Тобто господиню він співвідніс із словом «квочка», оскільки саме курчата є її дітьми. Образ матері в українському фольклорі часто асоціюється саме із квочкою, такою ж турботливою,

яка не дасть скривдити своїх діточок, про що свідчить низка афоризмів («носитися з дітьми як квочка»). Також «квочка» є героїнею українських народних пісень, у яких вона постає в образі невтомної та люблячої матері:

*Біла квочка-чубарочка
По двору ходила,
За собою малесеньких
Курчаток водила.
Ой, ви, мої дрібні діти,
Та не розбігайтесь,
А як буде близько яструб,
До мене ховайтесь... [2, 18].*

Таким чином, народжується цілий асоціативний ряд, пов'язаний з рецепцією оригіналу. Письменник відчув особливість твору, в якому найвиразніше виявлена характерна властивість Шекспіра – лірика – брати свої образи й порівняння з фольклору. Через застосування засобів фольклору при перекладі автор передає почуття втрати. У Франка складається особливий тип естетичної свідомості людини, яка за спостереженнями М. Гнатюка, є результатом взаємодії асоціацій і відтворюваних відчуттів, відповідно до цього вона має емоційний та раціональний ступені [3, 71].

Важливий асоціативно-символічний ряд розгорнено у перекладі Франка сонету 143 через образ «квочки». У І. Франка за ним стоїть символіка ніжного, доброго, що асоціюється з образом матері. Порушуючи проблему асоціацій при художньому перекладі, український письменник звертає увагу на два закони: закон подібності і закон звички [3, 106]. І. Франко вважає, що будь-яка ідея може викликати за собою іншу, схожу до неї, або таку, з якою народ звук пов'язувати подібну іншу подію відповідно до часової періодичності [10, 65]. Окрім цих двох законів перекладач розкрив роль фантазії при перекладі художніх творів. Фантазія має велике значення для плідної перекладацької діяльності автора. Без фантазії та асоціацій його праця може перетворитися на акумулювання чужих і своїх думок [10, 71]. Особливо далі, у сонеті 143, автор вдається до значної кількості порівнянь та асоціацій, але зовні здається, що в багатьох моментах переклад І. Франка не збігається з оригіналом твору. У Шекспіра:

*So runn'st thou after that which flies from thee,
Whilst I, thy babe, chase thee a far behind;
But if thou catch thy hope, turn back to me,
And play the mother's part, kiss me, be kind:
So will I pray that thou mayst have thy Will,
If thou turn back, and my loud crying still
[12, 178].*

Порівняймо цей уривок сонету із перекладом:

*Й ти того, що втіка від тебе, прагнеш,
А я, дитя, зову тебе з сльозами:
«Вернись до мене, як мету свою осягнеш!»*

*І поцілуй, і будь мені замісто мами!
І втихне плач мій, сліз джерело висхне,
Як мати к серцю дитячко притисне»
[9, 344].*

Так, у першому рядку цього уривку перекладач змінює семантичне значення слова, перекладаючи англійське дієслово «fly», що означає «літати», словом «тікати». Другий рядок помітно не відповідає першотвору, оскільки «whilst I, thy babe, chase thee a far behind» має зовсім інше значення, дослівно це – «поки я твоя дитина, слідую за тобою далеко позаду», у перекладі ж І. Франка це передано «зову тебе з сльозами». Під словом «полювання» письменник мав на увазі пошук, тобто поклик душі, який він передає словом «звати». А «сльози» у його перекладі означають нестерпне бажання, щирість. А оскільки цей сонет був присвячений коханій Шекспіра, то саме тут Франко передав почуття закоханості, таке чисте та безкорисливе, подібно любові матері до дитини. Далі письменник співвідносить англійське слово «hope», що дослівно перекладається як «надія» або «сподівання», зі словом «мета». Саме тут автор акцентує свою увагу на відстані, у даному випадку між двома особами. Тобто під словом «мета» перекладач мав на увазі майбутнє, якого необхідно досягти. Наступний рядок «And play the mother's part, kiss me, be kind», автор передає словами «І поцілуй, і будь мені замісто мами!». Тут письменник уникає англійського слова «kind» при перекладі, що означає «добрий», але це зрозуміло, оскільки слово «мама» уже несе за собою значення доброти, ніжності тощо. У кінці сонету перекладач передає англійський

вираз «loud crying», який дослівно перекладається як «гучний плач», образним порівнянням «джерело сліз». Слово «джерело» в рецепції І. Франка означає величезну кількість – масив, де автор підкреслює слово «loud», що надає цьому перекладі більшої експресивності. Звернімо увагу на слово «висхне», з контексту можна здогадатися, що це означає «висихати», а це свідчить про те, що автор вдається до творення власних слів, які на той час не були зафіксовані у жодному словнику. Авторські новотвори детерміновані, з одного боку, попереднім уживанням мотиваційного слова, а з іншого – контексту-

альними зв'язками з іншими елементами поетичної системи, пов'язаних із звуковою близькістю мотиваційного слова до інших слів.

Український письменник доклав багато зусиль для наближення до українського читача досконалих художньою формою і змістом творів Шекспіра, відтворення їх високохудожньою літературною мовою з дотриманням вимог перекладу. Таким чином, І. Франко ввів у національну літературу іншомовний твір, доповнюючи при цьому свій переклад, що зумовив художню вартість цього твору в українській культурі.

Список використаних джерел

1. Ануфрієва Н.М. Сонети Вільяма Шекспіра у перекладах Івана Франка [Текст] / Н.М. Ануфрієва // Мандрівець : Освітнянський журнал. Видання Національного університету «Києво-Могилянська академія». – 2007. – № 4. – С. 42 – 47.
2. Верховинець В.М. Весняночка / В.М. Верховинець. – К.: Музична Україна, 1979. – 339 с.
3. Гнатюк М.І. Іван Франко і проблеми теорії літератури: навч. посіб. / М.І.Гнатюк. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 240с.
4. Зеров М.К. Твори в двох томах / М. Зеров; упоряд.: Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – Київ: Дніпро, 1990. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці. – С. 457 – 491.
5. Кундзіч О. Стан художнього перекладу на Україні // Питання перекладу: З матеріалів респ. наради перекладачів (лютий 1956 року). – К., 1957. – С. 188 – 192.
6. Лімборський І.В. Світова література і глобалізація : монографія / І.В.Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
7. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
8. Франко І. Твори : в 20 т. / І. Франко. – К. : Художня література, 1955. – Т. 18. Літературно-критичні статті. – 560 с.
9. Франко І.Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко // Поетичні переклади та переспіви. – К.: Наукова думка, 1977. – Т.12. – 723 с.
10. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості // І.Я. Франко // Зібрання творів у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45-119.
11. Шаповалова М.С. Шекспір в українській літературі / М.С. Шаповалова. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1976. – 211 с.
12. Shakespeare W. Sonnets / ed. with an introd. a crit. comment. by B. H. Smith. – New York : New York University Press, 1969. – 290 p.

References

1. Anufrieva N.M. Sonety Williama Shekspira u perekladah Ivana Franka [tekst] / N.M. Anufrieva // Mandrivetsc : Osvityansky jurnal. Vydannya Natcionalnogo univertsytetu «Kyievo-Mohylyanska akademija». – 2007. – № 4. – S. 42 – 47.
2. Verhovynets V.M. Vesnyanochka / V.M. Verhovynets. – K.: Muzychna Ukraina, 1979. – 339 s.
3. Hnatyuk M.I. Ivan Franko i problem teorii literatury: navchlny posibnyk / M.I.Hnatyuk. – K.: VC «Akademija», 2011. – 240 s.
4. Zerov M.K. Tvory v dvoch tomah/ M. Zerov; uporyad.: H. P. Kochur, D. V. Pavlychko. – Kyiv: Dnipro, 1990. – Т. 2: Istoryko-literaturni ta literaturoznavchi pratci. – С. 457 – 491.
5. Kundzich O. Stan hudojnyoho perekladu na Ukraini // Pytannya perekladu: Z materialiv resp. Narady perekladachiv (lyuty 1956 roku). – K., 1957. – S. 188 – 192.
6. Limborsky I.V. Svitova literatura i hlobalizatsia : monografia / I.V.Limborsky. – Cherkasy : Brama-Ukraina, 2011. – 192 s.
7. Franko I. Zibr. tvoriv: U 50 tomah. – K., 1976–1986.
8. Franko I. Tvory : v 20 t. / Franko I. – K. : Hudojnya literatura, 1955. – Т. 18. Literaturno-krytychni statti. – 560 s.
9. Franko I.Y. Zibrannya tvoriv: u 50 t. / I. Y. Franko // Poetychni perekłady ta perespivy. – K.: Naukova dumka, 1977. – Т.12. – 723 s.
10. Franko I.Y. Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti // I.Y. Franko // Zibrannya tvoriv: u 50 t. – K.: Naukova dumka, 1981. – Т. 31. – S. 45-119.
11. Shapovalova M.S. Shekspir v ukrainskij literaturi / M.S. Shapovalova. – Lviv: Vyscha shkola. Vyd-vo pry Lviv. yn-ti, 1976. – 211 s.
12. Shakespeare W. Sonnets / ed. with an introd. a crit. comment. by B. H. Smith. – New York : New York University Press, 1969. – 290 p.

OLESYA MINENKO, YANA SNISARENKO
Cherkasy

THE NATIONAL MOTIVE IN IVAN'S FRANKO TRANSLATION ACTIVITY OF THE WILLIAM'S SHAKESPEARE WORKS

The article describes the national motive in the works of William Shakespeare in Ivan Franko's translation work. The main features of the interpretive dominant of the artistic translation of the Ukrainian writer were revealed. The theoretical aspects of artistic translation as the form of interliterational relations were revealed.

Translation is one of the most important ways in which the product can enter a "strange" environment, since it, in comparison with other types of reception, allows a foreign reader to read the text. In comparison with the original, the translated work has pronounced features. To its specific features include: secondary, that is, dependence on the object of translation, the originality of the communicative model (author – translator – reader), multiplicity of implementations (the original gives impetus to numerous translations).

Key words: translation, work, reception, writer, text, literature.

АЛЕСЯ МИНЕНКО, ЯНА СНІСАРЕНКО
г. Черкасы

НАЦИОТВОРЧЕСКИЙ МОТИВ В ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИВАНА ФРАНКА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВИЛЬЯМА ШЕКСПИРА

В статье описано нациотворческий мотив в переводческой деятельности Ивана Франка произведений Вильяма Шекспира. Было выявлены основные черты интерпретационных доминант художественного перевода украинского писателя. Выяснено теоретические аспекты художественного перевода как формы межлитературных связей.

Перевод является одним из важных способов вхождения произведения в «чужую» среду, поскольку он, по сравнению с другими видами рецепции, позволяет иноязычному читателю ознакомиться с текстом произведения. По сравнению с оригиналом, художественный перевод произведения имеет ярко выраженные особенности. К его специфическим чертам относятся: вторичность, то есть зависимость от объекта перевода, своеобразие коммуникативной модели (автор – переводчик – читатель), многовариантность реализаций (оригинал дает толчок к многочисленным переводам).

Ключевые слова: перевод, произведение, рецепция, писатель, текст, литература.

Стаття надійшла до редколегії 20.03.2018